
Anmeldelser

Filosofisk filosofihistorie

Karsten Friis Johansen: *Antikken. Den europæiske filosofis historie, Bind 1*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1991, 851 sider, 514 kr.

*

I *Theaitetos* (174 A) lader Platon Sokrates berette om, hvorledes det engang skulle være gået den første rigtige filosof, Thales fra Milet, da han hengav sig til helhedsbetragtninger af tilværelsen. Med blikket rettet mod himlen spadserede han omkring, fortabt i astronomiske spekulationer, indtil han faldt pladask i en brønd. Hans thrakiske tjenestepige, der var vidne til faldet, brød ud i latter, idet hun i episoden umiddelbart fandt stof for sin humoristiske sans, så hun spottede Thales med, at han i sin udforskning af himlen ikke kunne se, hvad der lå lige for hans fødder. Og Sokrates tilføjer: "Det samme drilleri griber man altid til over for alle dem, der helliger sig filosofi". For Sokrates' eget vedkommende blev detsom bekendt til mere end drilleri. Hans beskæftigelse med de overordnede helhedssynspunkter pådrog sig ikke alene offentlighedens latter, men også dens vrede, hvorved han blev offer for det kortsynede ævl og kævl, han med sine filosofiske betragtninger ellers søgte at sætte sig ud over.

Hos Aristoteles (*Pol.* 1259 a 9ff.) finder man imidlertid en anden anekdote, som udstyrer den første filosof med praktisk sans. Under henvisning til hans fattigdom blev Thales hånet for, hvor nytteløs filosofi er.

Men ud fra sit indgående kendskab til astronomi var han i stand til endnu om vinteren at forudse, at den kommende olivenhøst ville blive stor. Det lykkedes ham at rejse en smule penge, og for dem opkøbte han - ved a conto udbetaling - alle oliepresser i Milet og omegn; lejen var billig, da ingen overbød ham. I forbindelse med olivenhøsten opstod nu en pludselig efterspørgsel, og Thales kunne fremlejesine oliepresser på egne betingelser, hvorved han tjente store penge. Aristoteles tilføjer, at "det viser, at filosoferne let kan blive rige - men at det ikke er det, der for alvor er målet for dem".

Selv om Platon og Aristoteles gengiver to meget forskellige sider af Thales' virke, er ingen af dem i tvivl om, hvilken der er den væsentligste. En filosof beskæftiger sig ikke for alvor med de former for viden, der alene har praktisk nytteværdi. Indsigten i helheden eller det almene er det, filosofien først og fremmest drejer sig om. I hvert fald når den er antik. Faldet ned i brønden afholdt ikke Thales fra at anstille betragtninger over helheden. Måske var det med denne episode, han fik idéen til, at alt skulle være vand.

Det er langt mere end blot nyttigt, at vi danske læsere nu har fået bindet om antikken i den stort anlagte serie om den europæiske filosofis historie, som udsendes af Nyt Nordisk Forlag. Det er skrevet i et klart og smidigt sprog af Karsten Friis Johansen, professor i antik filosofi ved Københavns Universitet. Det er naturligvis nyttigt, at vi hermed kan konsultere et stort storværk om de første 1000 år af vores filosofihistorie, som det er nemt at orientere sig i, men som ikke desto mindre rummer seks dybtgående dele, hver af

Anmeldelser

monografistørrelse: "Den førsokratiske filosofi", "Athens store århundrede", "Platon", "Aristoteles", "Hellenistisk filosofi" og "Senantikken". Det er nyttigt, at vi - uden at være velbevandrede i græsk og latin - kan komme helt tæt på nogle tekster, som efterhånden kun få mennesker i dette land har mulighed for at gøre sig bekendt med på første hånd. Det er nyttigt, at vores anden hånd trykt kan stole på, hvad den første hånd gør, som her rækker os en afgørende del af vores egen forhistorie. Det er i det hele taget nyttigt for alle dem, der med jævne mellemrum skal til eksamen i et pensum inden for antik filosofi. Og for dem der har været det. Altså et nyttigt værk. Man kan kun ønske for forfatter og forlag, at det bliver en salgssucces, selv om de - med den pris de har sat for deres formidling - formodentlig ikke bliver rige af det.

Men det kan heller ikke for alvor være meningen med det hele. Som motto for bogen anfører Friis Johansen den berømte sentens fra Platons *Syvende brev*: "Intet alvorligt menneske vil nogensinde ytre sig skriftligt om alvorlige ting". Om den, der skriver sådan, eller om den, der citerer et sådant skriftsted, er et alvorligt menneske eller også er noget andet, lader sig næppe afgøre. Men der kan ikke være tvivl om, at synspunktet indeholder en alvorlig dimension. Spørgsmålet er blot, hvori den består, og hvordan den kommer til udtryk.

I forlængelse af Thales kan man sige, at den filosofiske betragtning af helheden (*theoria*) har været en alvorlig sag for en hovedstrømning i antikken. Platon tilhører denne strømning, for så vidt han i sin indkredsning af den grundlæggende, ideelle og overordnede

betragtning bringer sin læser til at indse, at erkendelse ikke lader sig meddele direkte; "det kan derimod Platons begrundelse for den indirekte meddelelsesform, og det er en sådan begrundelse, der gives i det *Syvende brev*, hvor mulighedsbetingelserne for erkendelse omtales i kort form" (p. 321). Friis Johansens fremstilling er i slægt hermed; den går langt ud over det antikvariske referat. Den har form af en spørgende indkredsning af det grundlæggende for antikkens filosoffer, ligesom den afprøver mulige svar under hensyntagen til de enkelte skrifers genre og deres virkningshistorie. Der er tale om et meget udogmatisk stykke filosofihistorie, som ikke blot præsenterer løsninger, men som filosoferer med sine tekster. Eksempelvis afrunder Friis Johansen således sin fremstilling af Platons dialog *Parmenides* med en bemærkning, hvor det filosofiske svar ikke tager spørgsmålet ud af munden på den spørgende: "Parmenides har kritiseret sig selv, den unge Sokrates har fået at vide, hvorfor debatten i dialogens første del måtte køre skævt, og læsere af *Phaidon* har fået en kommentar til, at idélæren ikke "bevises". Noget tyder på, at nysgerrige medlemmer af Akademiet også har fået svar på nogle spørgsmål; efter at have hørt, at alting er alting og ingenting, holdt de måske op med at spørge deres mester" (p. 280). Det er mit indtryk, at denne grundlæggende spørgen til egne forudsætninger er kommet til at fylde endnu mere i Friis Johansens Platon-tolkning, end den i forvejen gjorde i hans skelsættende disputats fra 1964 *Studier over Platons Parmenides i dens forhold til tidligere platoniske dialoger*.

Anmeldelser

Og det er mit indtryk, at hans interesse nu i højere grad samler sig om Aristoteles, den anden store hovedfigur i værket. Det er i mine øjne med disse afsnit, at fremstillingens forskningsmæssige innovation er tydeligst. De er i sig selv begrundelse for at gøre bogen tilgængelig for et internationalt publikum. Navnlig den rolige og velafvejede udfoldelse af metafysikken, der viser, at "den aristoteliske begrebsstruktur voxer ud af hans sprogteori" (p. 437), påkalder sig opmærksomhed. Men også afsnittet om den praktiske filosofi, etikken, hvor der opretholdes en nuanceret forbindelse til den teoretiske. Begrebernes betydning fastlægges ikke på forhånd, men udvikles omhyggeligt, i nær og ubesværet tilknytning til den aristoteliske tekst. Med sin hermeneutiske tilgang til teksternes filosofi minder Friis Johansen om Hans-Georg Gadamer.

Med en sådan tilgang bliver forholdet mellem Platon og Aristoteles bevægeligt. Kontinuiteten og bruddet mellem dem fremstilles både forsigtigt og klart. På den ene side er Aristoteles' grundspørgsmål platonisk; på den anden afdækker han begrebernes forklarende betydning uden at hypostasere dem: "Har mansans for paradokser, kan man sige, at han vil rense Platonismen ved at afskaffe idélæren" (p. 352). "Protestanten Aristoteles" (p. 334) er i den forstand måske den mest prominente elev af Platon.

Aristoteles-delen afsluttes med et afsnit om *Poetikken*, som radikaliserer forskellen til Platon. På 40 år er tiden blevet en anden. Forholdet mellem kunst og erkendelse har forskudt sig: den kunstneriske oplevelse er blevet æstetisk. Konklusionen drages: "Det

lille skrift *Poetikken* giver måske i koncentreret form et billede af Aristoteles selv: den sidste "Græker", det første moderne menneske" (p. 500). Er den teoretiske betragtning af helheden allerede her - kompensatorisk - videreført i den æstetiske kontemplation?

Når Friis Johansens sammenstilling af de to store filosoffer bliver så frugtbar, skyldes det, at det lykkes ham at gennemføre en tolkning, hvorefter ingen af dem kan betegnes som metafysisk systematiker. Man kan måske sige, at tilegnelsesaspektet i den platoniske måde at filosofere på forlænges til den aristoteliske, samtidig med at det platoniske billedsprog renses, så der kan argumenteres mere præcist for den tilegnelsesbetingede erkendelse. Friis Johansens originale fremstilling af dette helt centrale stykke filsofihistorie indbyder til at blive læst som det den selv er: et stykke filosofi.

Det må være det, som for alvor er meningen med det hele, og som gør spørgsmålet om filosofiens nytteværdi irrelevant. Mødet med antikkens filosofi kan tvinge os til at reformulere de spørgsmål, vi mente at kende svarene på. I den udstrækning Friis Johansens værk med fornyet styrke rejser sådanne spørgsmål og skærper deres betydning, er det kongenialt med en platonisk-aristotelisk måde at filosofere på.

Selv om hovedvægten ligger i dette felt, kunne meget - alt - andet fremhæves: afsnittene om førsokratikerne, den hellenistiske filosofi, nyplatonismen og den tidlige kristne tænkning. Specielt måske afsnittet om Augustin, som viser den filosofiske relevans af hans teologi, og som dermed har et budskab til teologer på den ene side og filosoffer og

Anmeldelser

idéhistorikere på den anden.

Man må håbe, at værket i sin helhed vil blive studeret ved Institut for Idéhistorie, hvor interessen for antikkens filosofiske tradition mig bekendt ikke har været overvældende, siden instituttets stifter Johannes Sløk forlod det.

Friis Johansens digre bind om antikkens filosofihistorie er særdeles nyttigt, men især er det filosofisk. Dæmper man for sit indre øre den patetiske kontekst: at falde ned i dette værk er som at falde ned i en meget dyb brønd, der jo som bekendt altid giver det klarreste vand. Alvorligt talt.

Niels Grønkjær

Hvor jødisk er den jødiske humor?

Richard Raskin: *Life is Like a Glass of Tea. Studies of Classic Jewish Jokes*, Aarhus University Press, 1992, 264 sider, 178 kr.

*

Om den jødiske humor er der allerede skrevet digre værker og lærde afhandlinger, hvilket bogens fyldige bibliografi vidner om. Der findes tilmed en *Encyclopedia of Jewish Humor*, og der afholdes hvert år symposier om emnet. Richard Raskins bidrag adskiller sig imidlertid fra andre ved, at det er den første samlede undersøgelse af jødiske vittigheders betydning og udviklingshistorie.

Bogen indledes med et velvalgt citat, der virker mere besværgende end advarende. "Humor can be dissected as a frog can, but the thing dies in the process". En sympatisk påmindelse, når man har sat sig som mål at analysere seks klassiske jødiske vittigheder og følge deres udvikling op gennem tiderne for til sidst at give et bud på nogle specifikke træk, der skulle kendetegne en jødisk vittighed.

Efter en gennemgang af en mængde "jokes" og en fremdragelse af et sæt psykologiske forklaringer på den jødiske vittigheds *selvfornedrende status* - lige fra det masochistiske til det parodierende - som andre forskere er nået frem til, finder Raskin to egenskaber, der til gengæld skulle rumme essensen af en jødisk vittighed. Den første egenskab er, at pointen er åben for alternative valg af fortolkninger. Den anden er, at disse alternative valg kan anskues ud fra tre for-